

TA'LIM MUASSASALARIDA PREVENTIV TADBIRLAR ORQALI HUQUQIY PROFILAKTIKANI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Ibragimov Shuxrat Isroilovich

Surxondaryo viloyati, Oltinsoy tumani Ichki ishlar bo'limi boshlig'ining 1-o'rinbosari,
TQX boshlig'i mayor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10907790>

Annotatsiya: So'nggi yillarda ta'lim muassasalarida huquqiy profilaktikaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Profilaktika choralari amalga oshirish talabalar, o'qituvchilar va xodimlarning xavfsizligi va farovonligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu maqolada biz ta'lim muassasalarida profilaktika choralari orqali huquqiy profilaktikani tashkil qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan pedagogik mexanizmlarni o'rganamiz.

Kalit so'zlar: profilaktika chora-tadbirlari, tadbirlar, huquqiy tomonlar, yoshlar, xavfsizlik, pedagogik mexanizmlari.

Kirish: Dalillarga asoslangan amaliyotlarni real dunyo sharoitlariga o'tkazish tadqiqotchilar, amaliyotchilar va siyosatchilar uchun ham ustuvor vazifa, ham muammodir. Maktablarda o'tkaziladigan ko'plab tadbirlar bolalar va o'smirlardagi muammoli xatti-harakatlarning oldini olishda samarali ekanligi ko'rsatildi va federal siyosatlarining ko'payishi maktablarda dalillarga asoslangan amaliyot va dasturlardan foydalanishni rag'batlantiradi. Maktablar xulq-atvor va ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolarning oldini olish uchun juda katta imkoniyatni taqdim etsada, maktablarda o'ynaydigan noyob kontekstual omillar profilaktika choralari amalga oshirish sifatiga ta'sir qiladi.

Bolalar va o'smirlar maktabda juda ko'p vaqt o'tkazadilar, bu esa profilaktika ishlari uchun ideal muhitga aylanadi. Maktablar ruhiy salomatlik ehtiyojlari bo'lgan bolalar, ayniqsa, muammolari diagnostika mezonlariga javob bermaydigan bolalar, eng ko'p xizmat turlarini olishlari mumkin bo'lgan kontekstdir. Dalillarga asoslangan dasturlarni amalga oshirishni qo'llab-quvvatlash uchun federal mablag'lar mavjud bo'lganligi sababli, maktablar talabalarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarini taqdim etishda yanada keng qamrovli, sog'liqni saqlash yondashuvlarini qabul qila oladilar. Jamoat salomatligini maktabda profilaktika qilish bo'yicha yondashuv aholi xavfini epidemiologik tushunishga asoslanadi, bunda davolash va parvarishlashdan so'ng profilaktika choralari xavf darajalari asosida alohida populyatsiyalar va subpopulyatsiyalarga yetkaziladi. Mrazek va Haggerty (1994) profilaktik choralarning uchta darajasini aniqladilar.

Universal profilaktika choralari butun aholiga yetkaziladi va ko'pincha atrof-muhitning ba'zi jihatlarini mustahkamlashga qaratilgan. Masalan, ijtimoiy-emotsional o'quv dasturlari, sinfdagi xatti-harakatlarni boshqarish strategiyalari va maktab miqyosida xatti-harakatlarni qo'llab-quvvatlash. Umumjahon aralashuvlar selektiv aralashuvlar va ko'rsatilgan aralashuvlar bilan qo'llab-quvvatlanadi, ular yuqori xavf ostida bo'lgan va kontinumda ilgari aralashuvlarga javob bermagan aholi qatlamiga yetkaziladi. Biroq, universal va ko'proq maqsadli profilaktika harakatlari o'rtasida o'zaro muvofiqlashtirish kamdan-kam uchraydi.

Maktablar tomonidan dalillarga asoslangan profilaktika dasturlarini qo'llashga qiziqish bo'lishiga qaramay, nazariya va tadqiqotlar ushbu dasturlarni yuqori sifatli amalga oshirish bilan umumiy amaliyotga qanday o'tkazish bo'yicha cheklanganligicha qolmoqda. Darhaqiqat, katta miqdordagi tadqiqot o'quvchilar natijalarini dasturni amalga oshirish sifati bilan

bog'lagan bo'lsada, maktablarda profilaktika dasturlari amalga oshirilayotgani haqida umumiy konsensus mavjud. Samaradorlik sinovlaridan tashqari yoki yuqori darajada nazorat qilinadigan tadqiqot tadqiqotlari odatda yuqori sifat bilan amalga oshirilmaydi. Maktablarda tarqatish jarayonining tanqidiy, ammo ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan jihati dasturni amalga oshirish sifatiga ko'p darajadagi kontekst omillarining ta'siridir.

Ijtimoiy-ekologik asosga muvofiq va mavjud tadqiqotlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan holda, biz maktabga asoslangan tadbirlarni amalga oshirish sifatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan kontekstual omillarni ko'rib chiqish uchun ko'p darajali modelni taqdim etamiz. Ko'p darajali tizim makro-darajadagi omillar (masalan, federal, shtat va tuman siyosatlarini), maktab darajasidagi omillar va individual darajadagi omillarning ta'sirini hisobga oladi. Ushbu kontekstual omillar amalga oshirish yoki tarqalish bosqichiga (dasturni qabul qilish, amalga oshirish yoki institutsionalizatsiya) qarab ko'proq yoki kamroq ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Amalga oshirish sifatiga nisbatan ikkita kontseptual jihatdan alohida komponentni hisobga olish kerak: aralashuvning o'zi va aralashuvni qo'llab-quvvatlash tizimi.

Intervensiyalar - bu aniq, mo'ljallangan natijalarga sabab-oqibat mexanizmi bilan bog'langan strategiyalar yoki innovatsiyalar. Ular dasturlarni, siyosatlarini, jarayonlarni yoki printsiplarni o'z ichiga olishi mumkin. Aralashuvlar o'rtasida ular yo'naltirilgan xavf omillari, aralashuvlarning maqsadlari (masalan, shaxslar, tizimlar, atrof-muhit) va ularni amalga oshirish usullari bo'yicha katta farq mavjud. Qo'llab-quvvatlash tizimining maqsadi - dasturni amalga oshirish sifatining o'zgaruvchanligini kamaytirish, masalan, ijrochilarni o'qitish va aralashuvni qo'llashni muvofiqlashtirish uchun zarur bo'lgan infratuzilmani ta'minlash kabi elementlar orqali aralashuvni amalga oshirish uchun vositalar va kontekstni yaratish kiradi. Aralashuv va tegishli qo'llab-quvvatlash tizimi mustaqil, ammo o'zaro bog'liq bo'lsada, bir butunning tarkibiy qismlaridir.

Yaxshi ishlab chiqilgan dasturlar aralashuvning asosiy nazariyasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan va o'zgarish mexanizmlarini tavsiflovchi ma'lum xususiyatlar yoki amaliyotlar to'plamiga ega. Ushbu xususiyatlar yoki amaliyotlar ko'pincha aralashuvning asosiy komponentlari yoki asosiy elementlari deb ataladi. Masalan, maktabda giyohvandlikning oldini olish bo'yicha dasturlarning meta-tahliliy tadqiqotlari dasturlar interaktiv bo'lganda va giyohvand moddalarni rad etish ko'nikmalarini rivojlantirishga, me'yoriy e'tiqodlarni o'zgartirishga va ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa, katta ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqotchilar aralashuv modellari asosida yotadigan nazariy modellarni tasdiqlash uchun aralashuv komponentlarini va vositachilik tahlillarini proksimal va distal natijalarni taqqoslash uchun turlicha sinovlardan foydalanganlar. Afsuski, aralashuvlarning aksariyati bunday turdagi tarkibiy tahlillardan o'tmagan. Shu bilan birga, tabiiy sharoitlarda amalga oshirish sifatini tavsiflovchi tadqiqotlar, agar amalga oshirish chora-tadbirlari faraz qilingan asosiy elementlar bilan maxsus moslashtirilgan bo'lsa, dastur nazariyasiga dastlabki yordam berish yoki takomillashtirishni taklif qilish uchun ishlatilishi mumkin.

Asosiy komponentlarning yo'qligi, noto'g'ri yetkazib berilgan asosiy komponentlar yoki salbiy moslashuvlar aralashuv ta'sirini kamaytirish potentsialiga ega. Shuning uchun asosiy elementlarni amalga oshirish sifatini baholash sifatini doimiy ravishda yaxshilash va amaliyotni yaxshilash uchun kasbiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishga rahbarlik qiluvchi jarayon chora-tadbirlari sifatida ishlatilishi kerak. Ushbu chora-tadbirlar dastur moslashuvining

oqibatlarini tushunish uchun ham ishlatilishi mumkin. Aralashuvning muhim mazmuni yoki jarayon elementlari aniqlangandan so'ng, moslashuvning modeldan qay darajada chetga chiqish darajasini baholash mumkin.

Interventsiya modelini standartlashtirish

Amalga oshirish sifati bilan ijobiy bog'liq bo'lgan tadbirlarning yana bir xususiyati dasturni standartlashtirishdir. Maktabga asoslangan tadbirlarning asosiy tarkibiy qismlarining spetsifikatsiyasi yoki hujjatlari ko'pincha batafsil o'quv qo'llanmalari va dars rejalarini o'z ichiga oladi; ammo shuni yodda tutish kerakki, aralashuvlar turli yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan asosiy pedagogik mexanizmlardan biri bu keng qamrovli huquqiy savodxonlik dasturlarini amalga oshirishdir. Ushbu dasturlar huquqiy tizimning asosiy tamoyillaridan tortib, qonunlarni kundalik hayotda amalda qo'llashgacha bo'lgan turli xil mavzularni qamrab olishi kerak. Interfaol ma'ruzalar, amaliy tadqiqotlar va simulyatsiyalar orqali talabalar jamiyat a'zolari sifatida o'zlarining huquq va majburiyatlari to'g'risida nozik tushunchalarni rivojlantirib, ularga ongli qarorlar qabul qilish va potentsial huquqiy tuzoqlarni tan olish imkoniyatini berishlari mumkin.

Bundan tashqari, profilaktika choralari ta'lim tizimiga kiritish juda muhimdir. Bunga kiberxavfsizlik va intellektual mulkni himoya qilishdan tortib shaxsiy xavfsizlik va nizolarni hal qilishgacha bo'lgan keng ko'lamli masalalarni hal qiladigan mustahkam siyosat va protokollarni yaratish orqali erishish mumkin. Ushbu muammolarni faol ravishda hal qilish orqali ta'lim muassasalari o'z o'quvchilarida mas'uliyat hissini uyg'otishi uchun zarur vositalar bilan jihozlashi mumkin.

Jamoatchilikni jalb qilish tashabbuslarining integratsiyasi ushbu pedagogik mexanizmlarning samaradorligini yanada kuchaytirishi mumkin. Mahalliy yuridik organlar, jamoat tashkilotlari va soha rahbarlari bilan hamkorlik qilish orqali ta'lim muassasalari qo'llab-quvvatlash va resurslarning sinergetik tarmog'ini yaratishi mumkin. Ushbu hamkorlik moslashtirilgan dasturlarni ishlab chiqishga, ilg'or tajribalarni almashishga va paydo bo'layotgan huquqiy tendentsiyalarni aniqlashga yordam beradi, natijada huquqiy profilaktika harakatlarining umumiy samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'lim muassasalarida profilaktika choralari orqali huquqiy profilaktikani tashkil etish turli pedagogik mexanizmlardan foydalanishni talab qiladi. Keng qamrovli profilaktika rejasini ishlab chiqish, dalillarga asoslangan profilaktika dasturlarini amalga oshirish, o'qitish va malaka oshirishni ta'minlash, aloqa va hamkorlikni rivojlantirish orqali ta'lim muassasalari yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy muammolarni hal qilishda samarali bo'lgan profilaktika madaniyatini yaratishi mumkin. Huquqiy profilaktika harakatlariga sarmoya kiritish orqali ta'lim muassasalari o'z talabalari, o'qituvchilari va xodimlari uchun xavfsizroq va qulayroq muhit yaratishi mumkin.

References:

1. Atkins MS, McKay MM, Arvanitis P va boshqalar. Shahardagi kam ta'minlangan tajovuzkor bolalar uchun maktabda ruhiy salomatlik xizmatlarining ekologik modeli. Behavioral Health Services & Research jurnali. 1998 yil; 25 :64–75.

2. Barrett S, Bradshaw CP, Lyuis-Palmer T. Merilend shtatidagi PBIS tashabbusi: tizimlar, baholash va keyingi qadamlar. Ijobiy xatti-harakatlarga aralashuvlar jurnali. 2008; 10 :105–14.
3. Basen-Engquist K, O'Hara-Tompkins N, Lovato CY va boshqalar. Ikki turdagi o'qituvchilarni tayyorlashning aqlli tanlovlarni amalga oshirishga ta'siri: tamaki oldini olish bo'yicha o'quv dasturi. Maktab salomatligi jurnali. 1994 yil; 64 :334–9.
4. Cameron R, Brown KS, Best JA va boshqalar. Ijtimoiy ta'sir ko'rsatadigan chekishni oldini olish dasturining samaradorligi provayder turi, o'qitish usuli va maktab xavfi funktsiyasi sifatida. Amerika jamoat salomatligi jurnali. 1999; 89 :1827–31.
5. Kastro FG, Barrera M, Martinez CR. Profilaktika tadbirlarining madaniy moslashuvi: sodiqlik va moslik o'rtasidagi ziddiyatlarni hal qilish. Profilaktika fanlari. 2004; 5 :41–5.
6. Elliott D. Zo'ravonlikning oldini olish uchun rejalar. Golden, CO: Venture; 1998.